Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 42 (10334) | 1977 чылдың февраль 19, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң Финляндияже баарының дугайында

Финляндия Республиканың Президентизи У. Кекконеннин чалаалы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин 60 чылдың марттың ийиги чартында найыралдың аян-чоруун кылып, Финляндияга баар.

Социалистиг чурттарның эртемнер академияларының удуртукчулары-биле Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ужуражыышкыны

Социалистиг чурттарның эртемнер академияларының удуртукчулары-биле СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң ужуражыышкыны февральдың 17-де Кремльге болган.

Анаа киришкеннер болза: БУР-нуң Эртемнер академиязының президентизи А. Балевски; ВУР-нуң Эртемнер академиязының президентизиниң хүлээлгезин күүседип турар Я. Сентаготаи; ВСР-ниң Нинтилел эртемнериниң комитединиң даргазы Нгуен Кхань Тоан; ГДР-ниң Эртемнер академиязының президентизи Х. Кларе; Куба Республиканың Эртемнер академиязының президентизи В. Торрес; МАР-ның Эртемнер академиязының президентизи Б. Ширендыб; ПУР-нуң Эртемнер академиязының президентизи В. Тшебятовский; РСР-ниң Нинтилел болгаш политиктиг эртемнерниң академиязының президентизи М. Георгиу; РСР-ниң Академиязының ораалакчы президентизи Ш. Цицейка; ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александров; ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ораалакчы президентизи П. Н. Федосеев; ЧССР-ниң Эртемнер академиязының даргазы Я. Кожешник.

Социалистиг чурттарның эртемнер академияларының президентилериниң баштайгы чөвүлел хуралының чорудулгазының дугайын, эртем-шинчилел албан черлериниң кады ажылдажылгазының бызыгын турарының дугайын, социалистиг дем-каттыштырылгазының чурттарының эртемденнериниң кады чорудар ажылдарының кол-кол угланыышкыннарының дугайын эш А. П. Александров чугаалаан. Совет эртемни хөгжүдер дугайында доктаамал кичээнгейи болган сагыш салыышкыны дээш СЭКП Төп Комитединге, Леонид Ильич Брежневке ханызы-биле өөрүп четтиргенин ол илергейлээн.

Ужуражыышкынга эш Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хамыктың мурнунда силерге чүректиң ханызындан байыр чедирерин чөпшээреп көрүнер, хүндүлүг эштер. Силерни Москвага кады кылып чоруткан ажылыңар дугайында информациязы дээш Анатолий Петрович Александровка өөрүп четтиргеним илергейлээр бодай-дыр мен.

(Уланчызы 3-кү арыда).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область Комитединиң пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажынынга, СЭКП Тыва обкомунуң IV пленуму болуп эрткен. Оон ажылынга партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, министерстволар болгаш ведомстволар удуртукчулары, колхозтар даргалары, совхозтар директорлары, үлетпүр, транспорт, тудуг, амыдырал хандырылга организацияларының удуртукчулары, элээн хөй партия организацияларының секретарьлары киришкен.

Пленум дараазында айтырыгларны чугаалашкан:

«Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ынай комплексилиг хөгжүдеринин хемчеглериниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1976 чылдың декабрь 10-да доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында»;

«Колхозчуларга, совхозтар ажылчыннарынга, механизаторларга, эртемденнерге, көдээ ажыл-агыйның специалистеринге, көдээге материал-техниктиг чепсектерни берип турар үлетпүрүн ажылдакчыларынга, Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитединиң чагаазында идип үндүрген сорулгаларны боттандырарының практиктиг хемчеглериниң дугайында»;

Республиканың көдээ ажыл-агыйын специализастаарының болгаш концентрастаарының планының дугайында.

Пленумга чугаалашкан айтырыгларның талазыбиле илеткелдерни СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин**, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги ораалакчызы **М. Е. Абрамов** олар кылган.

Чугаалашкан айтырыгларның талазы-биле СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **В. Б. Добромыслов**, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **К. А. Маспык-оол**, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң директору **В. Г. Чубик**, Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң даргазы **Б. Б. Чюдюк**, № 48 тудуг эргелелиниң бригадири **А. И. Ельшова**. Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри **И. Г. Лавриненко**, № 1 АТБ-ниң чолаачызы **А. И. Галайко**, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары **А. Ч. Монгуш**, «Тиилелге» совхозтуң хову-трактор бригадазының бригадири **В. О. Янчат**, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде партком секретары **В. А. Бакулин**, Каа-Хем райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги **З. Е. Шин**, «Тыва суг-тудуг» трестиң эргелелиниң начальниги **В. П. Сургутанов**, «Барлык» совхозтуң хойжузу **С. Ч. Хомушку**, СЭКП Бин-Хем райкомунуң бирги секретары **В. М. Евтешин**, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң партком секретары **К. К. Куулар** олар санал берген.

Пленум чугаалашкан айтырыгларга хамаарыштыр Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ынай комплексилиг хөгжүдеринге, көдээ ажылагыйны специализастаарынга болгаш концентрастаарынга, Улуг Октябрьның байырлалынга төлептиг ужуражыры-биле онгу беш чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседиринге ажылчы чоннуң күжүн, энергиязын мобилизастаар талазы-биле партия организацияларының, совет органнарының тодаргай сорулгаларын айыткан шиитпирлерни хүлээп алган. Пленум ажылын оон-биле дооскан.

СЭКП ТК-ның инструктору **Н. Ф. Симанкин** пленумнуң ажылынга киришкен.

СЭКП Тыва обкомунуң IV пленуму

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭКОНОМИКАЗЫНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНДЕ ЧАА ҮЕ-ЧАДА

СЭКП обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткелинден

Коммунистиг партиның, оон ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле совет улус Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга уткуштур политиктиг күш-ажылчы канчаар-даа аажок улуг кодурлүүшкүн-биле чорун орар деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан. XX үс чылдың кол болуушкуну болган, бүгү кижи төрелгетениң хөгжүлдезинин чорудулгазын үндезини-биле оскерткен Октябрьның тиилелгезинин бүгү делегейге тоотулгуг ужур-дузазын ең чугула идей-теоретиктиг болган политиктиг документиде—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюнуң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында бердинген. СЭКП-ниң удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюн, Марксизм-ленинизмниң идеязының күжүн ол доктаалда ханыза-биле ажыткан, сайзырагай социалистиг ниитилелди тургузарынга совет улустун ондур улуг чедиишкиннерин айыткан, коммунизиче орук-биле бистиң чурттувустуң хөгжүлдезинин канчаар-даа аажок улуг перспективаларын көргүскен.

Амгы үеде совет кижилериниң бүгү ажыл-херээ, эрешшудургу күш-ажылы СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, онгу беш чылдың планнарын чедиишкиниг боттандырарыче угланган. Чаа беш чылдың баштайгы чылы чурттуң экономиказының бүгү адыларын хөгжүдеринге улуг чедиишкиннер-биле, хөй-хөй патриоттуг ажеловшкиннер-биле, социалистиг чарыштын калбарыышкынын-биле демделеттинген. Ниитилел-биле алыога, эрткен чыл бистиң Төрээн чурттувустуң экономиктиг күчү-шыдалының, делегейге оон ат-алдарының улам ынайгы өөлүдезинин чылы болган. Ол болза совет кижилериниң сорук киришкиниг күш-ажылының, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырарына улуг идеяларлыгынын, СЭКП-ниң партиязының Төп Комитединиң болгаш эш Леонид Ильич Брежневке баштаткан оон Политбюрозуның хөй талалыг политиктиг болгаш организаакчы ажылының түнелиг-дир.

Эрткен чылдың төнчүзүнде болгаш бо чылдың эгезинде партияның база чазактыг чугула документилерин парлап үндүрген. Бүдүрүлгечи эвес адырларда ажылдап турар ажылдакчыларның ортумак ажыл төлевирлиг категорияларының шалынын база ажыл төлевирин хары үгле улгаттырбышаан, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирнин күдүкү хемчээлин белдирер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тин доктаалы, колхозчуларга, совхозтар ажылчыннарынга, механизаторларга, эртемденнерге, көдээ ажыл-агыйның специалистеринге, көдээге материал-техниктиг херекселдерни чорудуп берин турар үлетпүрүн ажылдакчыларынга. Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитединиң Чагаазы, а ол ышкаш «Бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын белдирер дээш, онгу беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш Бүгү-эвилелдин социалистиг чарыжының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тин болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы ол документилерниң санында кирип турар.

Бистин республиканың ажылчын ангызы, колхозчу тараачыннары, интеллигенциязы, бүгү совет улус ышкаш, ол документилерни улуг кичээнгей-биле, канчаар-даа аажок чүүлдүгүүшкүн-биле утказан, совет кижилериниң материалдыг база культурлуг деңнелин чайгылыш чок белдирер дугайында доктаамал сагыш салыышкыны дээш СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка үреткин ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээн болгаш аңаа харыы кылдыр онгу беш чылдың планнарын чедиишкиниг күүседир болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартын чорудуп турар.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары 1976 чылда улус ажыл-агыйын болгаш культураны хөгжүдеринге чогумчалыг түнелдерни чедип алган. 1975 чылдың деңнелиге бодаарга, үлетпүр бүдүрүлгезинин немелде өскүлеми 6,5 хуу болган, электроэнергия ажылдан үндүрериниң, дилген материалдарының, хөмүр-даш казарының, мебель, хөм идиктер, даарапылга кылыглары, сүт продукциязы, холуксаалыг чемнер бүдүрүн үндүреринин талазы-биле социалистиг хүлээлгелер күүсеттинген.

Көдээ ажыл-агыйның ажылчылары күрүчеге тарза болган дүк садарының талазыбиле социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен. Садарының ниити хемчээлинден артыкка 3,4 мүн тонна тарааны болган 240 тонна дүктү саткан. Сүт бүдүрериниң планын 107,5 хуу, эштинин—104,3 хуу, сүт садарының ниити хемчээлин—102,4 хуу, мал болгаш күш садарының улус ажыл-агый планын—101 хуу күүсеткен.

Эрткен чылын акшаландырарының бүгү-ле үнер дестериниң күсели-биле 110,7 млн. рубльдин кол фондуларын ажыглалга киргеп, азы 1975 чылдынган 39,7 хуу хөй. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттын ийги эвлээн, «Южная» подстанциязы, Кызыл—Шагаан-Арыг арааның радиореле-лиг шугумун, 2830 баш мыйыстыг бода мал кирер кажаалары, 74840 баш хой кирер кажааларны болгаш өске-даа бүдүрүлге объектилерни ажыглалга киргеп. Барык-ла 105 мүн дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, 1200 олуттуг школаларны, школа назыны четпээн уругларның 670 олуттуг албан черлерин ажыглалга киргеп.

Ажылчы чоннарның амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедээн. 1976 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының айда ортумак ажыл төлевири 151 рубль болган. Материалдыг шаанал-мактал фондузундан чыл дургузунда ажылчы чоннарга 5,4 млн. рубльди төлеп берген, ол 1975 чылдынган 8 хуу хөй. Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар баразан саарылгазының хемчээли 201,7 млн. рубль болган азы 1975 чылга деңнээрге, 8,8 млн. рубль өскен.

1976 чылдың түнелдерибиле социалистиг чарыштын тиилекчилери Эрзин район, Тываның электри четкилериниң, № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинин, «Көдээ электротудуг» ТМЭ-ниң, «Тыва коммунэнергияның», Кызыл райпозунуң коллективтери болган. Оларга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдин болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын тывыскан. Ажылчы чоннарның өске-даа хөй-хөй коллективтери ажылга чогумчалыг түнелдерни чедип алгылаан.

Бүдүрүлгенин хөй-хөй мурнакчыларының болгаш чаартыкчыларының күш-ажылын партия база чазак белин-биле үнелээн Эрткен чылын «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелинин бригадири К. Х. Данзырыкка болгаш Каа-Хем районда «Тиилелге» колхозтуң механизатору Д. Д. Даваага Социалистиг Күш-ажылдын Маадырының бедик адын тывыскан, совхозтарның ажылчыннарындан болгаш колхозчулардан 135 кижинин ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаанаан. Улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының хөй-хөй ажылдакчылары база-ла орденнер болгаш медальдар-биле шаанаткан турар.

СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының чаа чайынналчак илерээшкини

Бистин республиканың экономиказын болгаш культуразын көдүрериниң айтырыгларын ханыза-биле база бүгү талалыг өөренип коорүге үндезилээн. «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ынай комплекстиг хөгжүдериниң талазы-биле хемчеглериниң дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1976 чылдың декабрь 10-да хүлээп алган. Ол кончуг чугула, улуг документини хүлээп алганы Совет Тываның улус ажыл-агыйын болгаш культуразын бүгү талалыг хөгжүдер дугайында СЭКП ТК-ның база Совет чазактын хүн бүрү ада сагыш салыышкынының чаа чайынналчак илерээшкини-дир. Республиканың ажылчы чоннуң бо бүгү дээш СЭКП ТК-га, Совет чазакка болгаш эш Леонид Ильич Брежневтин бодунга ханыы өөрүп четтиришкинин илергейлеп тур.

Тыва АССР-ниң чедиишкиннерилге бедик үнелээшкинин СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели берген болгаш республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларын улам ынай комплекстиг дүрген хөгжүдериниң, оон экономиктиг күү-шыдалын улгаттырарының, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай амыдыралын белдириниин кол угланыышкыннарын база кол сорулгаларын тодаргайлаан. Бирги эдлчегде ажыктыг казар байлактарның ең-не кампалгалыг бар черлерин ажыглаарының баазазынга үлетпүр бүдүрүлгезин өстүрерин хандырарының, тудуг индустриязын база тудуг материалдарының үлетпүрүн мурнады хөгжүдерин боттандырарының, тудуг организацияларын быжыглаарының, көдээ ажыл-агый чиг-эдин болбаазырадыр күчүлерин улгаттырарының, республиканың девискээринге геология-шинчилел ажылдарын күштелдиреринин талазы-биле улуг сорулганы областың партия организациязының мурнунга салган. Онгу беш чылда улус ажыл-агыйынга 680 млн. рубльди үндүрүп бээр, азы тоску беш чылдың чылдарындаазындан 264 млн. рубль хөй болуп турар.

1980 чылда үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлин 1975 чылга деңнээрге, 1,5—1,6 катаптан эвээш эвес улгаттырар ужурлуг. Тудутга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 30 хуу өстүрерин хандырары эргежок чугула.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ынай хөгжүдерин боттандырар, аъш-чем продуктуларынга чоннуң хереглелин үк черинің бүдүрүлгезинин күсели-биле эн-не долузу-биле хандырар болгаш эштин база дүктү бүдүрер талазы-биле күш-ажылдын ниитилел хуваалдазынга эн ажыктыг кылдыр киржир сорулга-биле 1976—1980 чылдарда көдээ ажыл-агыйның продукциязын бүдүрериниң чылда ортумак хемчээлин тоску беш чылга деңнээрге, 26 хуу, оон иштинде колхозтарга болгаш совхозтарга —43 хуу көвүдерин толевилээн. Көдээ ажыл-агыйга күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн тоску беш чылдың чылда ортумак деңнелиге үдур 38—40 хуу бедидери эргежок чугула.

Республиканың иштинге чүүк соортулгезинге улус ажыл-агыйның хереглелдерин хандырар, республиканың чүктерни киир соортуун база продукциязын оон даштынче үндүр соортуун боттандырар сорулга-биле транспортту улам ынай хөгжүдерин баш удур көрүп турар.

Республикага чуртталга-коммунал ажыл-агыйын, культура, чырыдыышкын, кадык камгалал албан черлериниң, чоннуң амыдырал болган садыг хандырылгазының бүдүрүлгелериниң четкилерин хөгжүдериниң талазы-биле улуг сорулганы боттандырарының.

Тудуг индустриязын хөгжүдериниң, тудуг организацияларының баазазын быжыглаарының талазы-биле калбак программаны боттандырарын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында баш удур көргеп. 1977—1978 чылдарда «Тыва тудуг» трестиң «Тудуг кезектер» комбинадының демирбетон конструкциялар болгаш кезектер бүдүрер талазы-биле күчүзүн 42-деп 70 мүн кубометр чедир улгаттырарын, а он бирги беш чылдың эгезинде улуг панельдердеа бажын тударының күчүзүн 80 мүн дөрбелчин метр чуртталга шелү чедирерин көрүп турар. Бо беш чылдың төнчүзүнге чедир Кызыл хооранга 500 мүн рубльдин продукциязын бээр сештелге-механиктиг заводту болгаш 300 мүн рубльдин сештелге ажылдарын кылыр механизация баазазын, 200 машина турар автобаазаны тудуп тургузарын чаа Шагаан-Арыг хооранга бүдүрүлге баазазын 10 мүн кубометр эштей салыр демир-бетон чедир күчүлүг кылдыр калбартырын толевилеп турар.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң болгаш оон салбырларының бүдүрүлге баазазын калбартырын көрүп турар. Бо чылын Кызыл хооранга 100 мүн кубометр күчүлүг керамзит-сай заводун ажыглалга киргеп турар ужурлуг. 1978—1979 чылдарда 42 мүн кубометр дой карьерин, 150 машина тударар автобаазаны тургузары, демир-бетон кылыглар заводунга керамзит-бетон бүдүрерин 20 мүн кубометр чедир калбартыры эргежок чугула. 1980 чылда трестиң бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелелинин баазазының тудуун 20 млн. рубльдин тудуг-монтаж ажылдарынга, 62-ги КМК-ның даяныр баазазын 2,5 млн. рубльдин тудуг-монтаж ажылдарынга, Шуурмак суурга 30 мүн кубометр ышты дилер, 50 мүн дөрбелчин метр чазанылга кылыгларын, 5 мүн кубометр эштей кылыгаан конструкцияларын үндүрер ыяш болбаазырадыр заводту тудуп тургузарын дооскан турар ужурлуг.

Кызыл хооранга керээлиг ажылдаар организацияларның 2 млн. рубльдин продукциязын бээр каттышкан бүдүрүлге баазазын 1978—1979 чылдарда туларын боттандырарын толевилеттинген.

Республиканың колхозтарынга капитал тудугунуң темпилерин дүргедедири-биле колхозтар аразының тудугларының «Тыва колхоз тудуг» каттыжыышкынының бүдүрүлге баазазын тургускан турар. 1977—1979 чылдарда Кызыл хооранга механизацияның 130 тудуг машинаалыг баазазын, Бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелелинин баазазын 26 млн. рубльдин тудуг-монтаж ажылдарынга болгаш 150 машина турар автобаазаны, а 1977—1980 чылдарда—1,5 мүн тонна электри дериишкиннери бүдүрер талазы-биле цехтерни болгаш КМК-ның даяныр баазаларын 2,5 млн. рубльдин тудуг-монтаж ажылдарынга тудуп тургузар.

Тудуг материалдарының үлетпүрүнүң чаа бүдүрүлгелерин тударының болгаш ажылдан турарларын калбартырының талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле толевилээн. 1977—1978 чылдарда Кызыл хооранга сай-элезин карьерин, оон күчүзүн 60-дан 250 мүн кубометр руда эвес тудуг материалдары чедир улгаттырбышаан, калбартыр, 1978—1979 чылдарда «Тыва даг-дүгү» комбинатка 12 мүн тонна күчүлүг даг-дүгү-картоп пегин тударын боттандырар апаар. Онгу беш чылдың төнчүзүнде болгаш оон бирги беш чылдың эгезинде Кызыл-Мажалыктың база Кызылдың туйбу заводтарының күчүзүн 26-дан 52 млн. кезек чедир улгаттырбышаан, оларны чаарты кылырын боттандырган турар. Элегес-Аксыда ажыглалда киирин турар, хапага салыр 50 млн. кезек керамиктиг туйбу материалдар кылыр заводка хапаныч даштындан шагар 10 млн. кезектен эвээш эвес туйбуну бүдүрүн үндүрерин шиитпирлеп алыр. Келергей чугула сорулдой карьерин, 150 машина ту-

(Уланчызы 2-ги арында).

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, национал округтарының, хоорайларның, районнарның, бүдүрүлге черлериниң, каттыжыышкыннарының, тудугларының, эртем-шинчилел болгаш өске-даа организацияларының, албан черлериниң, колхозтарының, совхозтарының, агроүлетпүр бүдүрүлгө черлериниң, ажыл-агыйлар аразының болгаш көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге черлериниң база организацияларының бүдүрүлгенин ажыктының болгаш ажылдың шынарын бедидери дээш, 1976 чылдың улус ажыл-агый планын чедиишкиниг күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түнелдерин чугаалажын көргеш, СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди чогуур доктаалды хүлээп алган.

Бүдүрүлгенин ажыктының болгаш ажылдың шынарын бедидери дээш, 1976 чылдың улус ажыл-агый планын чедиишкиниг күүседири дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түнелдерин ханыза-биле базаа бүгү талалыг анализтеп көрүп, массалыг пропаганданың болгаш информациязының чепсээн калбаа-биле ажыглавышаан, чарыштың тиилекчилериниң дуржулгазын түнээрин болгаш пептерединиң партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агый организацияларына СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК-зы даасканы. СЭКП-ниң XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның октябрь (1976 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниле, ол Пленумга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтин чугаазында айыттынган сорулгаларга, «Бүдүрүлгенин ажыктының болгаш ажылдың шынарын бедидери дээш, онгу беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг күүседири дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тин болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын, «Октябрьның социалистиг улуг революциязының 60 чыл оюнуң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын бүүгаар социалистиг чарышты организастаарын улам ынай экижидер, оон дээштинин бедидер, онгу беш чылдың юбилейлиг чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседирин хандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылыр болгаш боттандырын чорудар.

Бүдүрүлгенин ажыктының болгаш ажылдың шынарын бедидери дээш, 1976 чылдың улус ажыл-агый планын чедиишкиниг күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери болгаш республикаларның, крайларның болгаш областарның, национал округтарының, хоорайларның, районнарының ажыл-ишчилериниге, үлетпүрүнүң, тудугунуң, транспорттуң, көдээ ажыл-агыйның болгаш өске-даа адырларының бүдүрүлге черлериниң, каттыжыышкыннарының болгаш организацияларының коллективтериниге СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК-зы ийиг байырлы чедирген болгаш ажылчыннар, колхозчулар, инженер-техниктиг болгаш эртем ажылдакчылары, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылчы чоннары бүдүрүлгенин ажыктының болгаш ажылдың шынарын бедидери дээш, онгу беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг күүседири дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын улам ынай калбартын чорударынга, Улуг Октябрьның 60 чылын күш-ажылчы чаа чедиишкиннер-биле демделгээринге быжыг бүзүрелди илереткеннер.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери

Бүдүрүлгенин ажыктының болгаш ажылдың шынарын бедидери дээш, 1976 чылдың улус ажыл-агый планын чедиишкиниг күүседири дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түнелдерин чугаалажын көргеш, СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди чарыштың тиилекчилерин кылдыр санаваш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тин болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаанаары болза:

Тыва АССР-ден:

1. **Эрзин район;**
2. **Каа-Хем районуң «Тиилелге» колхозу.**

Партия-ажыл-агый активиниң хуралы

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажынынга республиканың партия ажыл-агый активинин хуралы болуп эрткен. Партия, советтер, профэвилелдер, комсомол ажылдакчылары, министерстволарның болгаш ведомстволарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, чоннуң амыдырал хандырылга черлериниң, транспорттуң, тудуг организацияларының ажылдакчылары, бүдүрүлгениң мурнакчылары аңаа киришкен.

Актив хуралын СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

Республиканың ажылчы чоннарының 1977 чылда болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин чугаалажып көргеп болгаш хүлээп алган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область комитединиң IV пленуму

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭКОНОМИКАЗЫНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНДЕ ЧАА ҮЕ-ЧАДА

(Улаштызы. Эгези 1-ги арында).

га болаа, 1980—1982 чылдарда чаа Шагаан-Арыг хоорайының девискээринге 200 муң тонна цемент болгаш 7 муң тонна чугай үндүрер күүчүлүг цемент заводун тургузары болур.

Тудуг индустриязын болгаш тудуг материалдарының үлет-түрүн хөгжүдер талазы-биле төлевилеттинген хемчеглерни боттандырар чорук чоокку чылдарда эртей салыр демир-бетон үндүрериң 170 муң кубометр чедиреринде болгаш 80 муң дорбелчин метр чүрттаалга шөлүн тударынга хереглээр панельдерни үндүреринде аргазын бээр. Тудугга хереглээр туйбуну будүрери 28-тен 100 млн. кезек чедир, дилген материалдар—125-тен 181 муң куб. м. чедир өзер. Керамзит сай будүрер талазы-биле күүзү 100 муң болгаш руда эвес материалдарны — 250 муң куб. м. болур.

Капитал тудугга төлевилээшкинни экижидер сорулга-биле чүрттаалга-хамааты болгаш көдээ ажыл-агый тудуунун объектилерин төлевилээриниң талазы-биле институтту Тыва АССР-ге 1980 чылга чедир тургузарын баш удур көргеп.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында улуг кичээнгейни үлетпүрүү улам ыяш хөгжүдеринге, аңаа эргежок чугула минерал-чиг-эт базазын тургузарынга салыр турар. 1978—1980 чылдарда Кызыл-Даштың полиметаллдыг, Кара-Сугның флюорт-баритиг, Час-Адырның мөнгүн-суглуг черлерин ажыглап кылырының; 1978 чылда—Каа-Хемниң хомур-даш разрезин калбартырының техника-экономиктиг үндезилээшкинин кылып тургузарын; 1977 чылда—Дус-Дагының дус карьерин чаартырының техниктиг төлевилелин кылырын баш удур көрүп турар.

Саында даг-дүгүнүң бар черин шингээдип алырының техника-экономиктиг үндезилээшкинин 1978 чылда ажылдап кылыр, аңаа тургузар даг-дугуу комбинадының күүзүн, смета өртөөн болгаш тударының хуусааларын тодарадыр дээш. Саында даг-дугуүн бар черниң курлавырларын ылаптыг шинчилеп көөрүп доозарының база ону бадыладыры-биле ажыктыг казымал байлактар курлавырының талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа-Күрүне комиссиязынга киирер сорулга салдынган. Хайыраканда цемент чиг-эди — чугай дажының база Кара-Чатта дойнун бар черлериниң курлавырларын ККК-га бо чылдың бирги чартында бадылаан турар.

Ажыктыг казымал байлактарлыг элээн хөй черлериниң ылаптыг шинчилээшкинин чорударының техника-экономиктиг үндезилээшкинин бо чылдың төөчүүнүге чедир кылын тургускан турар ужурлуг. Ак-Сугның чес-молибден бар черниң үлетүр талазы-биле үндезилээшкинин кылыр ажылды 1980 чылга чедир доосхан турары эргежок чугула.

«Тыва кобальт» комбинаттың чиг-эт базазын быжыглаарын, ол будүргеге кобальт үндүрериң көвүдериниң талазы-биле хемчеглерни тодарыгайлаан. Оның металлдарын, хромиттериниң, даг-дүгүнүн, хомур-даштарының болгаш тудуг материалдарының бар черлерин, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйның (хереглелдериңге чер иштинин сугларын шинчилеп тыварының талазы-биле республиканың девискээринге геология-шинчилел ажылдарын улам ыяш күштелдиреринң көрүп турар.

Республиканы энергетиканы хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни төлевилээн. 1978—1980 чылларда Шуменск—Кызыл аразының 220 кв ЭДШ-зин тударын, бо чылдан эгелээш—күженишкинин 35—110 кв электри четкилерин тударын, 1977—1980 чылларда Кызылдың ТЭС-ин калбартырын болгаш Кызыл хоорайга чылыг магистралының ийиги эдчээн тударын баш удур көрүп турар. Улуг-Хем ооруунга, бистиң республиканың девискээринге, гидроэлектростанцияны тударының дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрификация министерствозунга 1980 чылга чедир чугаалажын көргеп турар.

Эт-сүт, чиик болгаш азыңчем үлетүрүүнүң оске-даа адырларының будүргелерин тударын база калбартырын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында төлевилээн. Кызыл-Мажалыкка бо чылын эртеде 30 тонна этти, 3 тонна колбасаны будүрер күүчүлүг комбинатты, хары угда 1200 тоннаны шыдаар соодукчуну тударың доозары баш удур көргүзүген. 1979—1981 чылларда Кызылдың эт комбинадының күүзүн эдчээн 5 тонна колбаса будүрер кылдыр, хары угда 3900 тоннаны шыгжаар кылдыр соодукчуның ишкирин улгаттырар ужурлуг. 1979—1980 чылларда чаа Шагаан-Арыг хоорайга болгаш Кызыл-Мажалык суурга кайызынга-даа эдчет иштинде 10-10 тонна сүттү будүрүп үндүрер сүт заводтарын, а ол ышкаш тускай автотранспортка автобаздаларны (1978—1980 чч.) болгаш Минусинск станцияга соодукчуну (1979—1980 чч.) тударын боттандырар.

Он бирги беш чылда Ак-Довурак хоорайга 500 муң трикотаж ылымалдарны будүрер трикотаж даараар фабриканың болгаш Кызыл хоорайга хой кежиндеп тон даараар фабриканың тудуун эгелээрин төлевилээн.

Республиканың аңы-чем будүргелериңге Ак-Довурак (1978—1979 чч.) болгаш чаа Шагаан-Арыг (1980—1982 чч.) хоорайларга пиво будүрүп үндүрер ийи заводтар болгаш Кызыл хоорайга (1978—1979 чч.) хлеб быжыгар завод пемежир. Кызылдың тараа дээрбеңээр комбинадының күүзүн бир хонук иштинде 130 тонна комбикорм будүреринден 300 тонна чедир улгаттырыр, ол комбинаттың комбикорм цехинин чаартылгазын 1979 чылда чорудар. 1979—1981 чылларда Кызыл хоорайда балык заводучун күүзүн 950 муң рубль продукция будүрер, хары угда 125 тоннаны шыгжаар соодукчулут кылдыр калбартырын төлевилээн.

1978—1980 чылларда Чадаанаың, Балгазының болгаш Каа-Хемниң ыяш ажыл-агыйларынга кайызы-даа 40 муң кубометр күүчүлүг ыяш болбазыдаын кылыр цехтерни болгаш 1980—1981 чылларда Балгазының ыяш ажыл-агыйынга 25 муң кубометр савалаар чонгу будүреринин талазы-биле цехти тудар ужурлуг. Кызылдың мебель фабриказының (1980—1982 чч.) чаартылгазын болгаш 1978—1980 чылларда чаа Шагаан-Арыг болгаш Чадаана хоорайларга чылда 800 муң рубльдин продукциязын будүрер уран-шевер болгаш керамиктиг кылымалдарны будүрер талазы-биле фабрикаларны тударын төлевилээн.

Республиканың көдээ ажыл-агыйын улам ыяш хөгжүдер талазы-биле улуг хемчеглерни ап чорударын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында баш удур көргеп. 1980 чылда республиканың дугуу комбинадының күүзүн, смета өртөөн болгаш тударының хуусааларын тодарадыр дээш. Саында даг-дугуүн бар черниң курлавырларын ылаптыг шинчилеп көөрүп доозарының база ону бадыладыры-биле ажыктыг казымал байлактар курлавырының талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чедирген турар ужурлуг. Продукция будүргелериниң хемчээлиниң өөрүлдезинге дүүштүр оларны садыр алыры база өзер. Хүдээлгелерни санаваска беш чылдың төөчүүнүге чедир республика күрүнеге 51 муң тонна тарааны, 33 муң тонна этти, 30 муң тонна сүттү, 3500 тонна дуктуг, 18 миллион кезек чуургаларны садар ужурлуг.

«Кызыл тараачын», «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарга болгаш Дуржугга станциязынга иштизи-биле 3400 баш инектер турар сүт будүрер комплекстерни тударын, кайызынга-даа 1320 бызаа азыраар өстүрер комплекстерни «УТКА 25 чылы» болгаш «Саян» совхозтарга, кайызынга-даа 2280 баш бызааларны өстүрер болгаш семиртир талазы-биле комплекстерни, «Россия» болгаш «Шивилиг» совхозтарга, а ол ышкаш 3000 баш бызааларны чедир өстүрер болгаш семиртир фермаларны «Совет Тыва» совхозка тударын баш удур көргеп. Төрүүр 270 муң дагаалар турар Кок-Тейниң күш фабриказының тудуун 1981 чылда доосхан турар.

Суггаттыг черлерни ажыглаарын эжижидер талазы-биле шынгыны сорулгалар салдынган. 1980 чылга чедир ам-даа 5 муң гектар суггаттыг черлерни, 1,5 муң гектар кургаткан черлерни, 350 муң гектар суггатчыттынган одарларны ажыглаага киирери, 21 муң гектар черге культура-техниктиг ажылдарны чорудары көрдүнген. Черни мелиорастаарының талазы-биле дуржугга станциязын тургузар.

«Сельхозтехниканың» материал-техниктиг базазын быжыглаарын төлевилээн, ооң күүзүү өзе бээр. 1977—1980 чылларда Кызыл болгаш Чадаана хоорайларга 435 машинаар киирер автомобиль турар серилиг черлерни, 800 автомобильдөөге Кызылга, Чадаана хоорайга болгаш Самагалдай суурга автомобильдериң техниктиг хандырылгазын чорудар станциялары, К-700 тракторларың техниктиг хандырылгазын чорудар станциялары болгаш мал азыраар фермаларны Кызыл хоорайга, чижек-биле 600 сентелге чорудар сентелге мастерскаязын чаа Шагаан-Арыг хоорайга тудары эргежок чугула. «Сельхозтехниканың» Чадаанада районнар аралының каттыжышкынының будүргеге базазын чижек-биле 600 сентелге чорудар кылдыр калбартыры, чүк шыгжаар саарылга базазын Минусинскиге тудары көрдүнген.

Агаар, автомобиль, хем транспорттарының болгаш орук ажыл-агыйының улам ыяш хөгжүдеви көрдүнген. Чоокку чылдарның иштинде Кызыл хоорайга болгаш өскедаа черлерге аэропортту, чаа Шагаан-Арыгга шакта 88 гектокалорий күчүлүг районнуң котельнаязын ажыглаага киирер ужурлуг. 1977—1982 чылларда Кызыл хоорайның вогаанчыттынган зоназынга 650 гектар черге ыяш олуттулгазын боттандырып чорударын телевилээн.

Культураның, чырыдыышкынының болгаш кадык камгалалының четкилерин калбартыр болгаш материалдыг базазын быжыглаар талазы-биле улуг сорулга салдынган. 15,8 муң олуттуг иштин билиг школаларын, 3740 олуттуг школа назыны четпээн уруглар албын черлерин, Бай-Хаак, Эрзин суурларга, чаа Шагаан-Арыг, Туран хоорайларга 700 орунлуг эмнелгелерин, Кызылга поликлиникалыг уруглар эмнелгезин (120 орунлуг, эдлчегде 300 кижинин хүлээн алыр) болгаш кижилерни клиниказын (эдлчегде 375 кижинин хүлээн алыр), божудулга базынын (60 орунлуг), Кызыл-Мажалыкка болгаш Бай-Хаакка иштизи-биле 1100 олуттуг культура базынарын, 500 муң томаалыг номнар киирер республика библиотеказын онгу беш чылда тудар сорулга турун турар. Бо чылын хөгжүм-шин театрының тудуун доозары эргежок чугула. Кызыл хоорайга эштир бассейнинг спорт корпузунуң тудуун эгелээри көрдүнүп турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр республиканга санаторий-курорт албан черлерин болгаш туризм базаларның четкилерин хөгжүдер талазы-биле хемчегларни ажылдап кылыр болгаш бадылаар.

Мергежилдиг ажылчыннарны болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны республиканың улус ажыл-агыйынга белеткээриге доктаалда улуг кичээнгейни салган. Красноярскиниң политехниктиг институтунуң филиалының бажыннарының комплексаан, башкы институтунуң болгаш көдээ ажыл-агый техникумунуң өөредилге корпустарын, Ак-Довурак, чаа Шагаан-Арыг, Чадаана хоорайларда иштизи-биле 1800 олуттуг профессионал-техниктиг үш училищени, «Тыва көдээ тудуг» трестиң өөредилге комбинадын тударын көрдүнген.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң республиканың будурукчу күштерин улам ыяш комплекстиг хөгжүдер талазы-биле партияның область организациязының мурнунга салган сорулгазы ындыг. Оны амыдыралга боттандырары массаның ортузунга организакчы политиктиг болгаш идеологтуг ажылды улам ыяш күштелдиреринң, экономиканы, культура тургузуушкунун удуртуруунун, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидалелиниң деннелин бедидерин СЭКП обкомундан, республиканың Дээди Советиниң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелиндеп, бүгү партия комитеттериндеп, совет болгаш ажыл-агый организациларындан өөренген турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир дээш кандыг тодарган хемчеглерни моон соңгаар ап чорударынын, бирги эдлчегде кандыг айтырыгларны шинтирлээрикче кичээнгейни күштедирин, онгу беш чылдың бирги чылында ажылдың түңнелдеринде кандыг түңнелдер үндүрээ чогуурул дээрзиниң дугайын дыңнадырын чөпшээрен көрүнер.

Капитал тудугнуң, темпизин болгаш шынарын бедидер

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында республиканга капитал тудугну хөгжүдеринче канчаар-даа зажок улуг кичээнгейни салган. Күрүне бо сорулгага хой түңнүг акшахөрөнгүн түскайлап берил турар. Оларны ажыктыг кылдыр бүрүн ажыглаар сорулгалыг бис. Ынчангаш капитал тудугнуң айтырыгларын хүн бүрүде, мергежилдин-биле сайгарын көрүп, аңаа удуртулганың деннелин бедидери чугула.

Капитад тудугда улуг четпестер бар болуп артышаан турарын демдеглээр керек. 1976 чылда республикада капитал салыышкынарының хемчээли 99,2 млн. рубль алы чыл планының 83,7 хуузу болган. 19,2 млн рубль күрүнеңи капитал салыышкынның чедир шингээдип албаан. Тудуг-моонтаж ажылдарының планын 86,8 хуу, ооң иштинде кереглиг организациялар 86,6 хуу күүсеткен. Кереглиг ажылдаар 34 организациянын 21-и планын күүсеткен. Эвес хой бүдүрүлге объектилериниң, культура, чырыдыышкын, кадык камгалал болгаш чүрттаалга бажыннарының объектилериниң тудуун улуг хожудаашкын-биле чорудун турары-биле моон ыяш эптежин болбас.

Тудугжулар чаа беш чылдың иинги чылын багай эгелээн. Январьда улуг хожудаашкынны ажыглаан. Капитал тудугда четпестер, 1976 чылда элээн хой тудуг организацияларынын ажылынын куду түңнелдериг болганы болгаш чаа чылдың эгезинде оларның багай ажылдааны партияның область комитедин дүвүредип турар.

Капитал тудугда ындыг байдалдың чылдагааны чүдел? Бир эвес боттуг байдалдарны болгаш бергелерин айтыр дээр болза, тудугжулар ону тыва бээр, олар чугаажок бар. Ооң-биле кады тудуг организацияларында материал-техниктиг курлавырлар, кижи күүзү эвээш эвес болгаш ажылга эки түңнелдерни чедип алырының курлавырлары болгаш аргалары бар.

Тудуг будүрүлгезин, кижилерни күш-ажылын кошкак организастааны—күрүне планнарын күүсеттээнинин кол чылдагааны ол болуп турар. Партия комитеттери, совет болгаш ажыл-агый органнары тудугжуларның күш-ажылын организастаарынче ханылап кирбейн, ону үндезиин-биле экижидерниң дээштиг хемчеглерни албайн турарын чуулаар керек.

Будүрүлгейн эки организастаары тудугжу бүрүзүнүң, коллектив бүрүзүнүң күш-ажылын бедик будүрүкчүлүг ажыглаарын хандырар ужурлуг. 1976 чылда республикада бир тудугжу 8164 рубльдин ажылдарын кылган болгаш 1975 чылга деңнээрге 276 рубльге өскен. Ол багай эвес ышкаш сагындырар. Ынчалзажок «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг», «Тыва септелге тудуг» трестерде ол саннар республикада ортумак көргүзүлген куду болуп турар.

Ажылдан турар бир кижиге онааштыр кылган ажылдар чүге ам-даа куду болуп, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле планнар чүге күүсеттинмейн турарыл? Будүрүлгени организастаарының деңшилгелиг методтарын болгаш аргаларын элээн хой тудуг организациялары боттандырбайн турарын хамыктын мурнунда демдеглээри чугула. Чамдык чижектерден көргүзейн. «Тыва тудуг» трестте штукатура ажылдарын специализастаар, шеверлекчилериниң күш-ажылын механизастаар талазы-биле чамдык ажылды чорудун турар. Ынчалза-даа оске трестериң удуртукчулары ол арга-методту ажылга нептередириниң айтырыгларын чугулаан көрбөөн. Азы бригада ажыл-биле кереглиг ажылдаарының аргазын ап көрүнер. Амгы үеде шупту 24 бригада ол арга-биле ажылдан турар, оларның элээн хөйү материалдар, механизмвер-биле багай хандырылганы, чогуур деткимчини албайн турар.

Ажыд шагын тудугжуларның ажыглаан турарының дугайында чугула айтырыгны үндезиин-биле сайгарын көөр үе келген. 1975 чылга деңнээрге 1976 чылда ажыл шагының чидирин 6,1 хуу кызыырлган-даа болза, ол ам-даа дыка хой болуп артышаан. Ол чидиригдерни чайладыры күш-ажылдың будүрүкчүлүүн 2,5 хуу бедидер арганы бээр.

Тудуг организацияларывыс хой кезиндe ажылды кыдырын төлевилелин болгаш графигин, технологтуг карталарын болгаш неделя-хонукта планнаашкынын кылбайн турар. Тудугларда объектилериниң шеверлекчилерге болгаш монтажчыларга кылыр ажылды ой-шаанда тургузун бээринче чогуур кичээнгей салдынмайн турар.

1975 чылга деңнээрге 1976 чылда тудугда күш-ажылдың техника-биле чепсегедевишкини 25,6 хуу өскен. Ынчалзадаа техниканың, механизмнерниң, транспорттуң ажыглаалында улуг четпестер ам-даа бар болуп артышаан. Механизмнерниң хой деңгин чаңгыс ээлчегде ажылдан турар. Бистин байдалывыста ол дээрге болдурбас ужурлуг чүүл-дүр. Тудугда чүүрер-дүүрер ажылдарны, штукатура, шеверлел болгаш өске-даа ажылдарны ам-даа багай механизастаан, амга чедир-ле колдуунда хозбиле кылын турар.

Тудугну индустриализастаары аңаа күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидиринге, ооң темпизин дүргедедиринге улуг ажыктыг. Амгы үеде тудугда чыын-эптээр ажылдарның үлүг-хуузу чүгле 30 хуу чедип турар, а дешилгелиг материалдарның болгаш конструкцияларның ажыглалы ооңдаа куду.

Моон алгаш көөрге, тудуг будүрүлгезин база тудугжуларның күш-ажылын организастаар хереге четпестерниң хөйү тода. Ынчангаш тудугжуларның күш-ажылын, будүрүлгеин шын организастаар, ажыл шагын чидирер чорукту улуттаар, тудугта мурнакчы технологияны шингээдир, чыын-эптээр материалдарны, конструкцияларны хөй-биле ажыглаар, тудугжуларны шынарын бедидер айтырыгларны бүгү партком-нар, партия организациялары, совет болгаш ажыл-агый органнары кичээнгейниң төөгүге алыр ужурлуг.

Тудугжу кадрларны белеткээрин болгаш ажылга быжыглаарын доктаамал быжыг тудуг коллективтерин тургузарының үндезини-биле эде көөр керек. Бо айтырыгге кичээнтей ам-даа кошкак салдынын турар. Чамдык тудуг организацияларында ажылчын күжү чыл-чылы-биле чедиштинейн турар. Тудуг организациязы бүрүзүн кадрлар-биле четчелээрин, доктаамал тудуг коллективтерин тургузарын СЭКП обкомунуң үшкү пленуму партия Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, партком-нарга, хоорайкүүскомнарга хүлээткен турган. Ооң бээр элээн үе эрткен, мынчалзажок районнардан улус чыылдазын организастаар, тудугжу кадрларны белеткээр талазы-биле кылдынган үүлдер эвээш.

Тудугжу кадрларны белеткээринче, быжыг тудуг организацияларын тургузарынче партия комитеттери, совет болгаш ажыл-агый органнары, профэвидел, комсомол организациялары шынгыны кичээнгейни салыр ужурлуг. Училище дооскан кадрларны тудуг организацияларынта быжыглап, оларның ажыл, амыдыралынга таарымчалыг байдалдарны тургузар керек. Өөредилге комбинаттарын, өөредилгеннің өске-даа хевирлерин дамчыштыр кадрлар белеткээрин калбартыры негеттинин турар.

Тудуг организациялары студентилерниң тудуг отрядтарының күжүн ам-даа четпес ажыглаан турар. 1976 чылда олар 5 миллион рубльдиг тудуг ажылдарын кылган. Бир эвес оларның күш-ажылын шын организастаан, тудуг материалдары-биле хандырылганы үзүктелдирбейн турган болза, ооң-даа хой ажылдар кылдынын болур турган. СЭКП-ниң Кызыл хооркому, райкомнары, парткомнар, совет органнар, трестериң удуртукчулары студентилериниң тудуг организацияларын эң ажыктыг ажыглаар айтырыгны бүгү талалыг өөренип көрүп, кылыр ажылдарын фронтузун баш удур белеткеп, оларның материал-техниктиг хандырылгазын болурчогууру-биле шинтирлээри чугула.

Тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдары кылыр будүрүлгелериниң тудуун чогуур үезинде ажыглаага киирери, амгы ажылдан турар тудуг будүрүлгелериниң күүчүлерин долу ажыглаары эң чугула сорулгаларның бирээзи. 1976 чылда тудуг материалдары үлетүрүүн будүрүлгелери 9,3 млн. кезек туйбуну, 1700 кубометр чыын-эптээр демир-бетон кылыгларны, 1882 тонна чугайны планда көрдүнгеннинге чедир бербээн. «Тудуг кезектери» комбинаттың күүзү чүгле 60 хуу, ыяш ажылдан кылыр комбинаттың— 59 хуу шингээттинген. Өске-даа будүрүлгелер долу күүзү-биле ажылдавайн турар. Ажылдан турар будүрүлгелериниң күүзүн кыска хуусаада долузу-биле шингээдип алыр дээш СЭКП хооркому, хооркүүском, «Тудуг кезектери» комбинаттың, одаар түүл үлетпүр өргелелиниң, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынының удуртукчулары дээштиг хемчеглерни алыр хүлээглелиг. Ооң-биле чергелештир республиканың Министрлер Чөвүлели, партия обкомунуң тудуг кылдыны, СЭКП хооркому болгаш райкомнары, трестериниң удуртукчулары 1977—1978 чылларда тудуг будүрүлгелерни чаарты дериир, тудуг материалдары будүрер немелде күүчүлерни тудар болгаш ажыглаага киирер талазы-биле чогуур хемчеглерни боттандырар, материал-техниктиг курлавырларны, ажылчын күжүн ол объектилеге четчир саннын-биле өөнүүр ужурлуг. Чүүрүн-даа мурнунда Элегес-Аксыда хана материалдары будүрер заводтуң тудуун доозарынче күштү өөнүүрүн коңчуг чугула. Бо объектини бирги кварталда ажыглаага кииргеш, продукцияны будүрүн эгелээр дээш бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг бис. СЭКП хооркому, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынының удуртукчулары бо будүрүлгеге ажылчыннарны быжыг коллективин тургускаш, ооң ажылын шыңгыы контрольга ап, аңаа бүгү талалыг дузаны көргүзер хүлээглелиг. Ыяш ажылдан кылыр комбинаттың база керамзит-сай заводунун тудуун дүргеп доозары, «Тудуг кезектери» комбинаттың чаартылгазын эгелээри, «Тыва көдээ тудуг» болган «Тыва септелге тудуг» трестериниң тудуг базаларын калбартыры, тудуг материалдары будүрер будүрүлгелериниң күүзүерин улгатыраарын эгелээри коңчуг чугула. Бо чылдың бирги кварталында үстүнде заводтарын дериг-херекселдерин бүрүн эккеп алырының база тудуг комбинадын болган Шагаан-Арыгның тудуг базаазын калбартырының талазы-биле төлевилел-смета документилерин белеткээриниң бүгү айтырыгларын шинтирлээр керек.

«Тыва тудуг» трестин керээ ёлгаар кылыр ажылдарының хемчээлиниң улгатканы-биле чергелештир 1977—1978 чылларда Кызылга чылда 10 муң кубометрин чыын-эптээр демир-бетон болган 2 муң тонна арматура болгаш оске-даа тудуг кезектерин белеткээр цехтерлиг хоютку-бетон белдирин база чаа Шагаан-Арыгга тудуп, ажылдаарының планнарын 1976 чылда 20 улетпүр будүрүлгелери чедир күүсеттээн. Бо көргүзүгү 18 коллективтиг 1975 чылдың деңнелинде турганындан кудуулаткаңы ооң дора. Январь айда байдал база-ла эжижээн.

Хоорайның болгаш районнарның партия организациялары, министерстволар болгаш ведомстволар үстүнде чугаалаттырган үүлдерден чогуур түңнелдерни үндүрүп, дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг. Күш-ажылдың будүрүмчүлүүн бедидериниң планын 1976 чылда 20 улетпүр будүрүлгелери чедир күүсеттээн. Бо көргүзүгү 18 коллективтиг 1975 чылдың деңнелинде турганындан кудуулаткаңы ооң дора. Январь айда байдал база-ла эжижээн.

Хоорайның болгаш районнарның партия организациялары, министерстволар болгаш ведомстволар үстүнде чугаалаттырган үүлдерден чогуур түңнелдерни үндүрүп, дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг. Күш-ажылдың будүрүмчүлүүн бедидериниң планын 1976 чылда 20 улетпүр будүрүлгелери чедир күүсеттээн. Бо көргүзүгү 18 коллективтиг 1975 чылдың деңнелинде турганындан кудуулаткаңы ооң дора. Январь айда байдал база-ла эжижээн.

Улетпүр будүрүлгезиниң ажыктыын бедидер

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында бистиң республиканың улетпүрүн хөгжүдериниң талазы-биле улуг сорулгалар салдынган. Оларны амыдыралга боттандырары улетпүр будүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидериниң, будүрүлге коллективтериниң ажылынын шынарын эжижидериниң талазы-биле хандыр бодаттынган хемчеглерни алырын дегеп турар. Нинтизи-биле чугаалаарга, республика улетпүрүүнүн ажылында чамдык эки түңнелдер бар. Мурнакчы коллективтериниң саны-даа өскен.

Ындыг болзажок, улетпүр продукциялы будүреринин хемчээлин өстүреринин, ооң шынарын эжижидериниң болгаш бот-үвезин чиигедириниң талазы-биле бистe бар курлавырларның чедир ажыглаттынмайн турарын демдеглээр керек. Элээн хой будүрүлге коллективтеринде күш-ажылды организастааны куду деңнелде артышаан, ажыл шагының чидирин хөйү-биле болдурун, эртем-техниктиг деңшилгени дүргедедир, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер база ажылчыннарның мергежилин бедидер, оларны белеткээр ажыл четпес чоруттунун турар. Ол бүгүнүн түңнелинде республика улетпүрү 1976 чылда продукция будүреринин планын 96,5 хуу, сайгарылга планын 98,2 хуу күүсеткен. Чамдык будүрүлгелериниң удуртукчулары эрткен чылдың хожудаашкынындан чогуур түңнелдерни ам-даа кылбаанын, январь айның планнын онааалдаларын күүсеттээнин четпес деп саналар керек. Январьның планы продукция будүреринин талазы-биле 93,4 хуу, сайгарылганы —94,4 хуу күүсеттинген болун турар.

Ындыг янзылыг байдал-биле моон соңгаар канчаар-даа эптежин болбас. Партия Кызыл хооркому, райкомнары база парткомнар хожудан турар будүрүлгелерниң ажылчорудулгазын ханызы-биле анализтеп көрүп, тургуступун келген байдал дээш удуртукчулардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан, партия организацияларындан шынгыы негелдеп тургузун, ажыл-хереги кыска хуусаада эжижидериниң хемчеглерни алыр ужурлуг. Будүрүлгелериниң ажылында хожудаашкынларны ажыл-агыйжы ёзу-биле узуткан, ажылчы чоннарның коллективтериңе күш-ажылчы бедик будүрүлүшкүнү тургузар керек. 1977 чылдың планнын онааалдалары күжениишкининг. Улетпүр будүрүлгезиниң хемчээлин 22,3 хуу, продукция сайгарарының хемчээлин 22,6 хуу өстүрери көрдүнүп турар. Сорулга болза, чүгле бо чылдың планын күүседири эвес, а эрткен чылда чедир кылдыымаан үүлдерни чедир кылыры болур:

Будүрүлге коллективтериниң партия организациялары, удуртукчулары күш-ажылдың будүрүмчүлүүнүн доктаамал өзүлдезин чедип алырынче онза кичээнгейни салыр ужурлуг. Бо талазы-биле бистиң коргузугаеривис база-ла хиреліг. Күш-ажылдың будүрүмчүлүүн бедидериниң планын 1976 чылда 20 улетпүр будүрүлгелери чедир күүсеттээн. Бо көргүзүгү 18 коллективтиг 1975 чылдың деңнелинде турганындан кудуулаткаңы ооң дора. Январь айда байдал база-ла эжижээн.

Хоорайның болгаш районнарның партия организациялары, министерстволар болгаш ведомстволар үстүнде чугаалаттырган үүлдерден чогуур түңнелдерни үндүрүп, дээштиг хемчеглерни алыр ужурлу

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область комитединиң IV пленуму

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭКОНОМИКАЗЫНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНДЕ ЧАА ҮЕ-ЧАДА

(Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

дип турган. кол үлетүр-бүдүрүлге фондуларын ажыглаарын экижидер болур. Бо чугула сорулганы шиитпирлээринче партия комитеттериниң совет, ажыл-агый органнарының кичээнгейин СЭКП обкому доктаамал угландырып келген. Ол талазы-биле кылдынган үүлдер бар. «Тыва кобальт» комбинаттың, Кызылдың автосептелге заводунуң, дээрбе комбинадының, «Росводпром» каттыжышкынының демир-бетон кылыглар заводунуң даарарылга фабрикаларының. Тываның электри четкилериниң коллективтери болган оон-даа өскелер 1976 чылда улам эки, дөк дески ажылдан, бүдүрүлге программазын күүседип, фонд эгидилгезин бедиткен. Бичалза-даа кол фондуларын багай ажыттан, күрүне планнарын күүсетпейн турар чамдык бүдүрүлгелер бала бар. Бо чылын ыңдыг байдалды эдер херек. Бүдүрүлге, цех бүрүзүнүң ден-дески ажылдаарын, бүдүрүлге күүлерин болган /дериг-херекселдерин чедир ажыглаарын хандырар херек. 1977 чылда бүдүрүлгелерин эдлеглиг ажылдаарының коэффициентизин эвээш дээрге-ле 8—10 хуу, беш чылдың төнчүзүнде 20 хуудан эвээш эвес кылдыр өстүрүп, 1980 чылда үлетүргге фонд эгидилгезин 4 копеекке өстүрүп чедип алыры чугула.

Бүдүрүлгелерин күүзүн ажыглаарының талазы-биле хемчеглерни ажыл-агый органнары ам дарый ажылдан кылыр, бо чылын, дараазында чылдарда ажыглалга кирер бүдүрүлгелерни долу ажылдарының хемчеглерин алыры чугула. Беш чылда үлетүр продукциязын бүдүрериниң план ёзугаар 1,5—1,6 катап өзүлдезин ол бүдүрүлгелер хандырар үжүрлүг дээрзин билзе чогуур. Ынчангаш оларны чогуур үеэнде кадрларбиле хандырары, дериг-херекселдерин шынарлыг эптеп тургузары, бүдүрүлге технологиязын ажылдан кылыры болган бүдүрүлге күүлерин бедик бүдүрүкүлүг ажыглаарын хандырары эргежок чугула. Бүдүрүлгелерни техниктиг эде дериири болган эде кылырының, оларны планнатыган продукцияның ниити хемчээли-биле долу хандырар талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырары соонбиле чергелештир негеттиниг турар.

Бүдүрүн турары продукцияның шыңарын бедидери партия, совет болган ажыл-агый органнарының ажылынга кол черни эллээр. Ол талазы-биле комбинадының болган даарарылга фабриказының 3 кылыгларынга күрүнениң Шынар демдээн тывыскан. Чедип алган түнелдериниз ам-даа эвээш, бистиң негелдевисти хандырбаан. «Тыва көдээ туду» трестиң, одаар түүл, аъш-чем болган чурт үлетпүрүнүң эргелелдериниз, эт болган сүт комбинаттарының, «Сельхозтехника» каттыжышкынының чамдык бүдүрүлгелери күрүне стандартын болган техниктиг негелдерин чамдыкта сагыйын, ажылга үрей кылышкынны болдуруп турар. Бедик шынарлыг кылыгларны бүдүрер талазы-биле партия организацияларынга болган бүдүрүлгелер удуртукчуларынга кол харысалганы үстүнде чижектер онаан турар. Оны боттандырарда бүдүрүлгениң технологиязын сайзырангайжыдарының, кадрларның билиг-мергежилин бедидериниң, күш-ажылды организастаарыга эртемге үндезилээн методтарны, шылгаттыган стандарттарны, шынарны комплекстиг башкарарының системазын ажыглаарының, ажыл-херекке ажылчыларны, инженер-техниктиг ажылдакчыларын харысалгазын бедидери чугула.

«1976—1980 чылдарда чоннуң массалыг хереглел бараанарын бүдүрерин хөгжүдериниң болган оон шыңарын бедидериниң талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседири-биле партия организациялары болган ажыл-агый органнары улуг ажылдарны кылыр. Оны боттандырары-биле чиик болган чурт үлетпүрүнге бүдүрүлге бүрүзүнүң арга-шинээнин долу ажыглаар, чоннуң чугула. хереглелиниң бараанларының ассортиментизин, оон шыңарын экижидериниң талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылыр болган боттандырар.

Бистиң республиканың үлетпүрүн хөгжүдериниге минералдыг чиг-эт баазазын ковудериниге болган тургузарынче кол кичээнгейин СЭКП ТК-ның болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында угландырган. Тываның геология шинчилел экспедициязы бо талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Бичалза-даа, үстүнде сорулгаларны күүседириниге экспедициның удуртулгазы, партия организациязы шинчилелдериниң ажыктыын бедидериниз болган ажыктыг казымалдарыны чыдар черлерин дилеп тываның ажылын ам-даа экижидер херек. Геология-шинчилел доктаалдарының шуптузуп планнаарын боттандырышаан, украин эртемденер эртем шинчилелдериниң түнелдерин практикага шингээдип алырының хуусааларын боттуу-биле кылырын чедип ап турар.

Украин ССР-ниң ЭА-ның системазынга эртемни хөгжүдериниге салган хөрөнгүлерниң рубль бүрүзү-ле беш рубль хире эгидилгени берип турарын саналшкыннар көргүскен. Бир рубль салган бешти алыры эки болбайын канчаар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбыры кончуг солун дуржулгалыг болуп турар. Ол салбының институттары улус ажылагыйының хой-хой адырларыбиле, хой-хой улуг бүдүрүлгелер-биле дорт харылаалыг. Олар эртем-техниктиг кады ажылдажылганын үр хуусаалыг программаларын ажылдан кылган болган ону хажык чок боттандырын турар. Амгы үеде академгоорай-кыгаш-биле кожа 10 конструктор комбинадының болгаш даарарылга фабриказының 3 кылыгларынга күрүнениң Шынар демдээн тывыскан. Чедип алган түнелдериниз ам-даа эвээш, бистиң негелдевисти хандырбаан. «Тыва көдээ туду» трестиң, одаар түүл, аъш-чем болган чурт үлетпүрүнүң эргелелдериниз, эт болган сүт комбинаттарының, «Сельхозтехника» каттыжышкынының чамдык бүдүрүлгелери күрүне стандартын болган техниктиг негелдерин чамдыкта сагыйын, ажылга үрей кылышкынны болдуруп турар. Бедик шынарлыг кылыгларны бүдүрер талазы-биле партия организацияларынга болган бүдүрүлгелер удуртукчуларынга кол харысалганы үстүнде чижектер онаан турар. Оны боттандырарда бүдүрүлгениң технологиязын сайзырангайжыдарының, кадрларның билиг-мергежилин бедидериниң, күш-ажылды организастаарыга эртемге үндезилээн методтарны, шылгаттыган стандарттарны, шынарны комплекстиг башкарарының системазын ажыглаарының, ажыл-херекке ажылчыларны, инженер-техниктиг ажылдакчыларын харысалгазын бедидери чугула.

«1976—1980 чылдарда чоннуң массалыг хереглел бараанарын бүдүрериниң хөгжүдериниң болган оон шыңарын бедидериниң талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседири-биле партия организациялары болган ажыл-агый органнары улуг ажылдарны кылыр. Оны боттандырары-биле чиик болган чурт үлетпүрүнге бүдүрүлге бүрүзүнүң арга-шинээнин долу ажыглаар, чоннуң чугула. хереглелиниң бараанларының ассортиментизин, оон шыңарын экижидериниң талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылыр болган боттандырар.

Бистиң республиканың үлетпүрүн хөгжүдериниге минералдыг чиг-эт баазазын ковудериниге болган тургузарынче кол кичээнгейин СЭКП ТК-ның болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында угландырган. Тываның геология шинчилел экспедициязы бо талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Бичалза-даа, үстүнде сорулгаларны күүседириниге экспедициның удуртулгазы, партия организациязы шинчилелдериниң ажыктыын бедидериниз болган ажыктыг казымалдарыны чыдар черлерин дилеп тываның ажылын ам-даа экижидер херек. Геология-шинчилел доктаалдарының шуптузуп планнаарын боттандырышаан, украин эртемденер эртем шинчилелдериниң түнелдерин практикага шингээдип алырының хуусааларын боттуу-биле кылырын чедип ап турар.

Украин ССР-ниң ЭА-ның системазынга эртемни хөгжүдериниге салган хөрөнгүлерниң рубль бүрүзү-ле беш рубль хире эгидилгени берип турарын саналшкыннар көргүскен. Бир рубль салган бешти алыры эки болбайын канчаар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбыры кончуг солун дуржулгалыг болуп турар. Ол салбының институттары улус ажылагыйының хой-хой адырларыбиле, хой-хой улуг бүдүрүлгелер-биле дорт харылаалыг. Олар эртем-техниктиг кады ажылдажылганын үр хуусаалыг программаларын ажылдан кылган болган ону хажык чок боттандырын турар. Амгы үеде академгоорай-кыгаш-биле кожа 10 конструктор бюроларын министерстволар тургузуп турар (оларның алдынды ажылдан эгелей бергеи), үк конструктор бюроларының ажылынга эртемденнер эки дузалаан турар.

Бисте үлетүргге, көдээ ажыл-агыйга чылдың-на чүүгүүр болган мун-мун эртем ажыдышкыннарын вентередип турар. Аная чижектер хой. Оон бирээзи-биле кызыгаарлан каайн. Бистиң Кубаньда Мироновскиниң селекция станциязы бар. Мироновскиге хой чылдарның дургузунда кайгамчыктыг селекционер эш Лукьяненко ажылдан келген. ам ында бистиң шылгарыгай эртемденивис Василий Николаевич Ремесло ажылдан турар. Мироновскиниң селекция станциязынга өстүрүп кептереткен кызылтастар сорттары чуртка акша-биле алырга 1 миллиард 600 миллион рубльди бергеп.

Бис болза, үндезин эртемнерни хөгжүдериниге ылгыын бербишаан, оон-биле дузалал шинчилелдерни органактиг каттыштырары, эртем ажыдышкыннарын улус ажылагыйынга нептередирин дүргедедири эргежок чугула деп санап турар бис. Ол эр-не чугула сорулга болур. Эртем талазы-биле улуг айтырыглар бодунуң шиитпирлеттиниериниге черле эвээш эвес үени. эртемденнер коллективтериниң улуг күштерин негей бээри билдингир. Бичалза-даа, чажырар үүү боор, эртемниң диириг кадык мага-бодунга үреттүүнел чок кургаг үүлдер база болгулай бергилээр болгай. Шинчилелдерни кандыг-бир кол-эвес, харын-даа шуут үре-түүнел чок угланышкынга кыла бээр-даа болгулаар.

Бичангаш Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының болган Эртемнер академиязының Сибирь салбырының ажылының дугайын чүүаалажын турарынга холбаштыр чугаалаарга, бистиң партиявыстың Төп Комитеди болуп шиитпирлериниге украинчилериниң болган сибирьжилериниң дуржулгазын үүлдүг деп көрүп, деткиннишаан, эртемни шуут бүдүрүкчү күш кылдыр өзугуг шилчидериниң дугайында доктаамал сагыш салырының чугулазын демдеглээн дээрзин демдеглексеп тур мен. Эртемтехниктиг сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле, эртем шинчилелдерин эн-не өөн келген айтырыгларже мөөнөөр талазы-биле ажылды күштелдирерин СЭКП ТК негээн.

Бистиң чуртувус эртем талазы-биле аажок улуг күүгүүр. Бистиң чуртта эртемге чарыгдалдарның хемчээлинің дугайында Анатолий Петрович силерге чугаалаан боор. Ол шынаа-ла өзүп, харын дүргени-биле өзүп турар. Бичалза-даа, мен бодаарымга, маңаа «чарыгдалдар» деп сөс ындыг-ла ылавыллалыг эвес хире, чүге дээрге, ёзулуг эртемденнериң ажылының дугайында, эртем азы улус ажылагыйының талазы-биле ёзулуг сонуургалдыг боон турар айтырыгларны шиитпирлеп турда, чарыгдаан рубль, форинт азы крон бүрүзүнге күүгүне болгаш ниитилел черле боттуг пемелделерни ап турар болгай.

Эртемни чүүгле материалдыг көргүзүүглер-биле үнелээр болза, шын эвес болур ийик. Ол болза эртем талазы-биле, тодаргайлааргa марксизм-ленинчи үзел-бодалды хевирлен кижизидериниге эвээш эвес рольду ойнап турар, ол болза идеология талазы-биле чугула аспектилериг боон турар. Бичангаш силериниң ужуражышкынывыңарга ниитилел эртемериниң талазынга база кады ажылдажылганы ханыладырының айтырыгларын чугаалажын көргени сеткил ханышкынныг-дыр.

Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының, күүгүнеги эргелеп башкарарының, ийет, база ниитики-даа, даштыкы-даа политиканың айтырыгларын шын ажылдан кылырда оларны эртем талазы-биле көөрү албан негелде болур дээрзин кезээде үтпас болза эки.

Социалистиг делегей хайнышкынныг хөгжүп турар, ынчангаш социалистиг чуртларның херек кырында боттуг үүлдерин эртем бодалдарынга байлак үндезиглерни берип турар. Хөй болук күүгүнелерде социалистиг тургузуушкунну боттандырын турарының негелдеери аажок хөй янзы-бүрү боон турда, эр-не баштай бистиң чурттуң практиказынга илереп келген социалистиг хөгжүлдениң дүрүм ёзугаар ниити үүлдүн бүзүрелдин-биле бадыткаттынып турар дээрзин билдингир. Оон-биле кады мен болза, социализмни болган коммунизмни тургузарының дүрүм ёзугаар ниити үүлдериниң дугайында бодалдың боду бала дүржулганың мөөнөттиниңнинаанының хире-чергезиби-биле улам ханы, хөй талалыг болу берип турар дээрзин демдеглексеп тур мен. Оон-биле чергелештир амыдыралга марксизм-ленинизмниң туруу-биле эртем ёзугаар угаалыдан бодаары негеттиниң келир чаа-чаа чорудулгалар доктаамал турулан келир болгай.

Экономиктиг Дузалажыдга Чөвүлелиниң XXX сессиязынга үр хуусаалыг сорулгалыг программаларны ажылдан кылырының дугайында бир эпсеткилдиг дугуржулганың чедип алдынганы билдингир. Социалистиг чуртларның боттарының аразында харылзаларны мындыг янзылыг ханыладын турары бистиң мурнувуска чаа-чаа айтырыгларны тургузуп турар, оларны шиитпирлээри улуг ужурдузалыг.

Ол дээрге, улус ажыл-агыйының оптимальдыг структуразын тодарадырының, өлүүн хой социалистиг күүгүнелерниң бүдүрүлгезиниң кол-кол адырларынга хамаарыштыр кооперациялыы болгаш специализастаашкынны боттандырарының, бүдүрүкчү күштерни рационалдыг таарыштыр тургузарының айтырыглары-дыр. Ол дээрге бир демниг социалистиг делегей бүдүрүлгезин тургузарының болгаш бо талазы-биле эрге-хүлээлге база экономиктиг ажыл-чорудулганың негелдерин ажылдан кылыры дээрзин кезээде үтпас болза эки.

Социалистиг делегей хайнышкынныг хөгжүп турар, ынчангаш социалистиг чуртларның херек кырында боттуг үүлдерин эртем бодалдарынга байлак үндезиглерни берип турар. Хөй болук күүгүнелерде социалистиг тургузуушкунну боттандырын турарының негелдеери аажок хөй янзы-бүрү боон турда, эр-не баштай бистиң чурттуң практиказынга илереп келген социалистиг хөгжүлдениң дүрүм ёзугаар ниити үүлдүн бүзүрелдин-биле бадыткаттынып турар дээрзин билдингир. Оон-биле кады мен болза, социализмни болган коммунизмни тургузарының дүрүм ёзугаар ниити үүлдериниң дугайында бодалдың боду бала дүржулганың мөөнөттиниңнинаанының хире-чергезиби-биле улам ханы, хөй талалыг болу берип турар дээрзин демдеглексеп тур мен. Оон-биле чергелештир амыдыралга марксизм-ленинизмниң туруу-биле эртем ёзугаар угаалыдан бодаары негеттиниң келир чаа-чаа чорудулгалар доктаамал турулан келир болгай.

Экономиктиг Дузалажыдга Чөвүлелиниң XXX сессиязынга үр хуусаалыг сорулгалыг программаларны ажылдан кылырының дугайында бир эпсеткилдиг дугуржулганың чедип алдынганы билдингир. Социалистиг чуртларның боттарының аразында харылзаларны мындыг янзылыг ханыладын турары бистиң мурнувуска чаа-чаа айтырыгларны тургузуп турар, оларны шиитпирлээри улуг ужурдузалыг.

Ол дээрге, улус ажыл-агыйының оптимальдыг структуразын тодарадырының, өлүүн хой социалистиг күүгүнелерниң бүдүрүлгезиниң кол-кол адырларынга хамаарыштыр кооперациялыы болгаш специализастаашкынны боттандырарының, бүдүрүкчү күштерни рационалдыг таарыштыр тургузарының айтырыглары-дыр. Ол дээрге бир демниг социалистиг делегей бүдүрүлгезин тургузарының болгаш бо талазы-биле эрге-хүлээлге база экономиктиг ажыл-чорудулганың негелдерин ажылдан кылыры дээрзин билдингир.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, айтырыглар мында дыка хөй. Оны шиитпирлээрге эртемге үндезилеттингеи марксизм-ленинчи шинчилээшкинер улуг рольду ойнаар ужурдуг.

Чижээлээрге, социалистиг күүгүнелерниң экономиктиг хөгжүлдезиниң деңнелдерин деңнештирер деп айтырыгны ол көрөзүнер, бо айтырыг амгы үеде социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарында херек кырында шиитпирлеттиниң турар болгай. Бичаарга ол политика болгаш эртем талазы-биле улуг сонуургалды болдуруп турарын силер билир силер.

Бо дээрге, социалистиг күүгүнелериниң чоокшулажылышкынының калбак болгаш хөй талалыг айтырыгларының чамдык чижектери-дир. Ук чоокшулажылышкын социалистиг делегейниң хөгжүлдезинде дүрүм ёзугаар болур үүлдериниң бирээзи боон илергейлеттинин турар.

Оны боттуг үүлдерни өөренип көрбейн сагыш салыр, харын-даа, хөй-хөй бодаарымга, социалистиг чуртларның бодаарын, ийет, база ниитики-даа, даштыкы-даа политиканың айтырыгларын шын ажылдан кылырда оларны эртем талазы-биле көөрү албан негелде болур дээрзин кезээде үтпас болза эки.

Социалистиг делегей хайнышкынныг хөгжүп турар, ынчангаш социалистиг чуртларның херек кырында боттуг үүлдерин эртем бодалдарынга байлак үндезиглерни берип турар. Хөй болук күүгүнелерде социалистиг тургузуушкунну боттандырын турарының негелдеери аажок хөй янзы-бүрү боон турда, эр-не баштай бистиң чурттуң практиказынга илереп келген социалистиг хөгжүлдениң дүрүм ёзугаар ниити үүлдүн бүзүрелдин-биле бадыткаттынып турар дээрзин билдингир. Оон-биле кады мен болза, социализмни болган коммунизмни тургузарының дүрүм ёзугаар ниити үүлдериниң дугайында бодалдың боду бала дүржулганың мөөнөттиниңнинаанының хире-чергезиби-биле улам ханы, хөй талалыг болу берип турар дээрзин демдеглексеп тур мен. Оон-биле чергелештир амыдыралга марксизм-ленинизмниң туруу-биле эртем ёзугаар угаалыдан бодаары негеттиниң келир чаа-чаа чорудулгалар доктаамал турулан келир болгай.

Экономиктиг Дузалажыдга Чөвүлелиниң XXX сессиязынга үр хуусаалыг сорулгалыг программаларны ажылдан кылырының дугайында бир эпсеткилдиг дугуржулганың чедип алдынганы билдингир. Социалистиг чуртларның боттарының аразында харылзаларны мындыг янзылыг ханыладын турары бистиң мурнувуска чаа-чаа айтырыгларны тургузуп турар, оларны шиитпирлээри улуг ужурдузалыг.

Ол дээрге, улус ажыл-агыйының оптимальдыг структуразын тодарадырының, өлүүн хой социалистиг күүгүнелериниң бүдүрүлгезиниң кол-кол адырларынга хамаарыштыр кооперациялыы болгаш специализастаашкынны боттандырарының, бүдүрүкчү күштерни рационалдыг таарыштыр тургузарының айтырыглары-дыр. Ол дээрге бир демниг социалистиг делегей бүдүрүлгезин тургузарының болгаш бо талазы-биле эрге-хүлээлге база экономиктиг ажыл-чорудулганың негелдерин ажылдан кылыры дээрзин билдингир.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, айтырыглар мында дыка хөй. Оны шиитпирлээрге эртемге үндезилеттингеи марксизм-ленинчи шинчилээшкинер улуг рольду ойнаар ужурдуг.

Чижээлээрге, социалистиг күүгүнелери

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Тыва область комитединиң IV пленуму

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭКОНОМИКАЗЫНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИНДЕ ЧАА ҮЕ-ЧАДА

(Төнчүү. Эгези 1, 2, 3 арыннарда).

техниканы, кижи күжүн чогумчалыг ажыглаарынга арганы бээр. Ол чорук малчыннарның күш-ажылынга, оларның культуразын бедидеринге, амыдыралын эвилидеринге эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар.

Ажыл-агай бүрүзүнге кол болгаш пемелде адырларны специализастаары болгаш концентрастаары-биле кады дузалал адырларның дугайын канчан-даа уттуп болбас. Ол талазы-биле бис эш Л. И. Брежневтиң «бараанныг продукцияның кол ховирлерин бүдүрериниң концентрастаашкыны болгаш специализастаашкыны продукциязы ажыл-агыйының иштики хереглеликге херек азы тус черник рынокунга садарынга херек продукциялыг ыдыг адырларны чок кылырын негевейн турар» дээр дугайында айтышкынын шыңгыызы-биле удуртулга болдурар ужурлуг бис.

Республиканың ажыл-агыйларының хөй кезин боттарының хереглелерин хандырып алыры-биле, чижээлээрге, сүт, картофель, ногаалар бүдүрер, а ол ышкан хаван өстүрер, теве өстүрер, куш өстүрер, сад өстүрер, хөөлбек-ход сугларга балык өстүрер, тудуг материалдарын, тууйбуну бүдүрер, дилген материалдар, белек кылымалдар, өг ыяжы болгаш бажың иштиниң херекселдерин бүдүрер талазы-биле ийиүш дузалал адырларлыг боон болур. Чангыс сөс-биле чугаалаарга, ажыл-агыйларга бүдүрүлгенин кол болгаш немелде адырларының специализастаашкыны болгаш концентрастаашкыны бистиң республикавыстың байдалдарында улус ажыл-агыйжы, практиктиг ужур-дузалыг боон турар дузалал бүдүрүлгелерни чок кылырынга чедирбес ужурлуг.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң специализастаашкынының болгаш концентрастаашкынының планында **ажыл-агыйлар аразының элээн баш каттыжышкыннарын тургузары** көрдүнген. Эрзин районнуң Ленин аттыг колхозунуң, «Тес-Хем», «Торгалыг», «Бай-Тал», «Тыва» болгаш «Доң-Терезин» совхозтарының баазазынга мыйыстыг бода малдың дуюг бастырар чаш төлүнден арткан чылда 9300 баш малды семиртип өстүрериниң талазы-биле каттыжышкынны тургузарын планнаан. Ацаа тараа культураларының талазы-биле үрезин өстүрер чеди ажыл-агыйлар, хөй чылдыг сигеннериң үрезиннериниң талазы-биле үш, картофельдиң үрезиннерин өстүрер талазы-биле бир ажыл-агый кирер. Айытыңнаг ажыл-агыйлар республиканың бүгү колхозтарының болгаш совхозтарының көдээ ажыл-агый культураларының үрезиннеринге хереглелдерин барык долузу-биле хандырарлар.

Көдээ ажыл-агыйның специализастаашкыныңың болгаш концентрастаашкыныңың планын боттандырары оон ажыктың бедидер, чер болгаш мал ажыл-агыйының продуктуларын бүдүрерин хөй катап ковүдедир, оларны садын алырының хемчээлин улгаттырар, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаар, өске-даа сорулгаларны шиитпирлээринге эки салдарны чедирер.

Од программаны амыдыралга боттандырып чорутканының түүнелинде тоску беш чылдың дургузунда чылда ортумак хемчээлинге деңнээрге 1980 чылга чедир колхозтарга болгаш совхозтарга эът бүдүрүлгези 65,1, сүт бүдүрүлгези 20, дук бүдүрүлгези 36,6, тараа бүдүрүлгези 42,5 хууга, картофель бүдүрүлгези барык 3,9 катап, ногаа бүдүрүлгези 2,5 катап улгадыр. Ынчан продукцияның бот-үнезинин улуу-биле чингээрин чедип алыр ужурлуг.

Специализастаашкының болгаш концентрастаашкының төлевилеттинген планын боттандырып чорудары билдилиг, тодаргай сорулгалыг ажылды негээр. Анаа, эш Л. И. Брежневтиң айытканы ышкаш, эшкедээр чорук, албадап дүргедирер чорук болгаш харын-даа хөлүн эрттирер, чорук туруп болбас, ынчалзадаа оон-биле кады маажымнаар, тус черниң думчуун хараар болгаш ведомство аайы-биле кызыы көөр чорук болдунмас.

Специализастаашкының болгаш концентрастаашкының планын боттандырып турар үеде СЭКП райкомнарының болгаш райкүүскомнарының көдээ ажыл-агый органнарының, көдээпин ажыл-ишчилериниң күженнишкиннерин мурнуңдаазы ышкаш **кадрларны белеткээри база быжыглаары, колхозтарның болгаш совхозтарның материал-техниктиг баазазын улам ынай быжыглаары, оон ажыглалын эвилидери, көдээге тудугнуң темпилерин дүргедери, бүдүрүлгенин технологизын сайзырангайжыдары** ышкаш ындыг кол сорулгаларны шиитпирлээрни чайгылыг чок боттандырарыңче мөөнүзэри эргежок чугула.

Бо болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээринде четпестер хөй. Хөй-хөй колхозтарда болгаш совхозтарда ам-даа черни, техниканы, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни багай ажыглап, малдың баш саны болгаш оон продуктулуу, көдээ ажыл-агыйның культураларының дүжүткүүр оожум өзүп турар, малдың хөй чидириглерин болдуруп, экономиктиг ажылды кошкак чорудуп турар. Күрүнеевин үндүрүп турар капитал салышкыннарын болгаш материал-техниктиг курлавырларын, а ол ышкаш иштики курлавырларны ажыктыг ажыглаар талазы-биле чогуур хемчеглер алдынмайн турар.

Черни болгаш техниканы ажыглаарын үндезини-биле эвилидериниң, мал чемин бүдүрерин улгаттырарының, малдың баш санын өстүрерин организастаг чорударының талазы-биле практиктиг хемчеглерни амыдыралга боттандырарының чугулазынче кичээнгейни база катап угландырдым.

Хамыктың мурнунда черни ажыглаарын эвилидер дугайында. СЭКП ТК болгаш Совет чазак ол айтырыгга онза улуг кичээнгейни салып турар. Чер ажылының культуразын бедидери дээш өзулуг демиселди чер болганга калбартып чорудар, ол херекке бригадирлериниң, агрономнарының ролүн, механизаторларның харысалгазын бедидер херек. Бис бо чылын-на 248,6 муң тонна тараны бүдүрер, 50 муң тоннадан эвээш эвес тараны күрүнеге садар ужурлуг бис. Эрозияга удур хемчеглериң комплекизин шиңгээдип алырынче онза кичээнгейни салза чогуур.

Суг-ажыл-агый объектилериниң тудуушкунуңуң шынарын эвилидери, түгле олардан алыры-биле планнаттынган продукцияны алганының соонда суггарылга системаларын ажыглалга дужаарын чедип алыры эргежок чугула. Суггаттыг черлерге көдээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрериниң агротехниказын үндезини-биле эвилидер херек. Ол черлерге эң-не бедик дүжүткүр культураларны тарыыр, оларга минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни негеттинер нормазын өзүгаар төгер ужурлуг. Оон ангыда, кадрларны белеткээр херек. Суггаттыг черлерге тараа болгаш мал чемин культураларны тарып өстүрер талазы-биле тускайлаттынган бригадаларны колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге тургускан турар. Оларга техниканы быжыглаары, быжыглыг ажылды күштелдирери, хуунуң малын хөйүнү малындан ангылаары, ак сеткилдиг эвес кижилериниң мал ажылынга ажылдаары-биле кирер чоруун болдурбазы, малдарның өлүп хораар болгаш чидер таварылга бүрүзүн принципиалдыы-биле, шиитпирлин-биле көөрү, читкен малды толеттирери, өске-даа хөй-хөй хемчеглерни боттандырары—ол бүгү түүлдер кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг.

Малдың продуктулуун ковүдедиринге ажыл-агыйларда хөй курлавырлар болгаш аргалар бар. Ол дугайын мурнакчыларның, мурнакчы бригадаларның болгаш фермаларның дуржулгазы бүдүрелдиңбиле чугаалап турар, ынчаарга оларның чедишкиннери билдингир болгай. Бүдүрүлге чаартыкчыларының болгаш мурнакчы коллективтериниң чедишкиннерни хапызы-биле өөренип көөр, оларны малчыннар ортузунга калбаа-биле пропагандалаар херек. Оон-биле чергелештир уксаажыдылга ажылын эвилидеринче, коданнараы бедик продуктулуг малдар-биле четчелээринче кичээнгейни улгаттырары эргежок чугула. Төрүүр малдарның кызыраар чоруунга удур демисел талазы-биле чүткүлдүг, алыс сорулгалыг ажылды чорудар, хой ажылынга кыжын болгаш эрте чазын ооллаашкынларны боттандырар талазы-биле практиктиг хемчеглерни алыр, эдерилге болгаш ооллаашкынның үезинде фермаларга эткир малдарның бүгү баш салын мөөнүзэр болза чогуур. Тарын боозадылганың пунктуларын болгаш тепляктарны тударының темпилерин дүргедедир херек.

Шуут чугаалаарга, малдың баш саның өстүрбейн база оон продуктулуун бедитпейн турган, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыттынган сорулгаларны күүседип шыдавас бис. Улус ажыл-агый планын ёзүгаар бо чылын күрүнеге 29 муң тонна эттти, 24 муң тонна сүттү, 3030 тонна дүктү зачёттуг деңги ёзүгаар база 12 миллион борбак чуургаларны садары эргежок чугула. Оон-биле кады мыйыстыг бода малдың баш саны өзер. Бо болза планыг онаалда-дыр, ынчаарга социалистиг хүлээлгелериниң көргүүглери оон ырак бедик болур ужурлуг.

Продукция бүдүрериниң сорулгаларын шиитпирлевишаан, **мал ажылының ажылдакчыларының культуразын бедидер болгаш амыдыралын эвилидер дугайында улуг сагыш салыры чугула.** Чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда хойжу бригадаларның микротептерин сандараткан, чуртталга бажыңнарын, чуңар-бажыңларны, кызыл-булуңнарны тутпастай берген. Малчыңларга солун, сеткүүлдер чедирилгезин, автолавка ажылын багай организастаан турар. Оларга кинофильмперни көргүзүп турары эвээш. Партия, профэвилел, комсомол организациялары, черчер Советтери, ажыл-агыйлар удуртукчулары ол четпестерни чайладырыңа хемчеглерни алыры чугула.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле улуг сорулгаларны боттандырары Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң, «Сельхозтехника» каттыжышкыныңның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа органнарының талазыдан удуртулганың денелин бедидерин негеп турар. Оларның ажылында ам-даа хой четпестер бар. Олар көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң амгы болгаш келир үеде сорулгаларын тодаргай угланыышкынныг шиитпирлээр, кол-кол айтырыгларны боттуу-биле шиитпирлээринче кичээнгейни мөөнүзэр, бодунуң ажылында бар четпестерден чогуур түүнелдерин үндүрер хүлээлгелиг.

Улус ажыл-агыйынга камналганың шыңгыы чурумун күштелдирер дугайында айтырыгны пленумга көдүрер деп СЭКП обкомунуң бюрозу шиитпирлээн. Боже СЭКП-ниң XXV съездизи болгаш СЭКП ТК-ның октябрь (1976 ч.) пленумунуң шиитпирлериниң улуг кичээнгейни салган.

Республиканың партия, советтер болгаш ажыл-агый органнарының камналганың эң шыңгыы чурумун хандырар талазы-биле ажылының деңнели пегелдеге дүүшпейн турарын демдеглээри чугула. Чамдык бүдүрүлгелерде, тудуг организацияларында, колхозтарда болгаш совхозтарда учёт болгаш отчётту кошкак организастаанындан, ажыл-агыйжы эвес ишы-бүрү коруктарның үржуундан магералдыг курлавырларны, акша-хөреңгини дыка ажыр чарыгдап турар. Хой-хой бүдүрүлгелериң болгаш тудуг организацияларының ажыл-агый чорудулгазында шыңгыы четпестер, материалдыг курлавырларны болгаш акша-хөреңгини ажыр чарыгдаар чорук продукцияның бот-үнезин бедилеринге, улуг карылтага чедирип турар. Бир эвес бүдүрүлгелерде болгаш тудуг организацияларында экономиктиг анализ албаны болгаш ведомстволарның иштики контролю чогуур деңнелге ажылдаан болза, бир эвес тудуг банкызы, күрбанк, республиканың Сан министерствозунуң контроль-ревизия эргелери ажыл-агый удуртукчуларына бедик негеллени тургузуп, чогуур санкцияны ажыглаан болза, ындыг байдал турбас ужурлуг.

Электроэнергияны болгаш нефть продуктуларны камналгалыг чарыгдаарын хандырары онза ужур-дузалыг, республикада нефть продуктуларны фондулар ёзугаар, бар техникага дүүштүр долузу-биле үндүрүп берип турар. Ынчалза-даа хой ажыл-агый организацияларының удуртукчулары кыжар-чаар материалдар чарыгдалынга корум-чурумву тургузар тужук, оон четпезинге чылдак хап турар.

Хой колхозтар болгаш ажыл-агыйларда тараны, мал чемин, минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаарда ажыл-агыйжы эвес чорукту болдуруп турар. Садыг организацияларында күрүнеңиң болгаш кооперативтиң өнчүзүн оорлап-самчыгдаар фактылар бар болуп артышаан.

Министрлер Чөвүлели, партия хооркому, райкомнары, парткомнар, хоорайкүүскомнар, министерстволар болгаш ведомстволар материалдыг курлавырларны болгаш күрүнеңиң өнчү-хөреңгизин чөптүг чарыгдаар, улустуң өнчүзүнүң камгалалын хандырар херек. Ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чорук-биле демиселин күштелдирер, камналганың шыңгыы чурумун болгаш хумагалыг чорукту хандырар дээш удуртукчу кадрларның, партия организацияларының, административтиг болгаш сан-хөө органнарының, улусчу контроль комитединиң, контроль-ревизия албаның ролүн бедидер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алыр херек.

Партияның область организациязының мурнунда турар бир чугула сорулга болза, **күш-ажыл курлавырларын чөп ажыглаары, кадрларны белеткээри болуп турар.** Амгы үеде республикада күш-ажыл кылын шыдаар элээн хөй мун кижи бар. Оларның элээн хөйү ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылдан турар. 1980 чылга чедир үе иштинде ам-даа дыка хөй кижи күш-ажылчы пазы чедер. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин барымдаалап алырга беш чыл планнарын күүседиринге улус ажыл-агыйынга 25,7 муң кижини немей хаара тудары эргежок чугула. Күрпланның болгаш күш-ажыл талазы-биле эргеледдиң саанаын ёзүгаар алырга курлавырлар 20 муң хире кижи болуп турар. Моон ам көөрге күш-ажыл курлавырларының балансызы чиик эвес болуп турар-дыр. Ындыг болганда оларны чоп, бодамчалыг ажыглаары эң чугула сорулгаларның бирээзи болур.

Хамыктың мурнунда школачыларның мергежил талазы-биле ориентациязының болгаш күш-ажылчы кижизидилгезиниң талазы-биле шыңгыы ажылды чорудар херек. Бо ажылда четпестер амдаа хой, ону чайладыры чугула. Долу эвес медээ-биле алырга, республикада 14 муң хире кижи бажың ажылы болгаш хуузунда дузалал ажыл-агый кылып турар. Партия, советтер, ажыл-агый органнары оларны улус ажыл-агыйының адырларынга хаара тударының айтырыгларын ханы болгаш бүгү талалыг сайгарып көөр херек.

Массалыг профессияның мергежилдиг ажылчыннары улус ажыл-агыйынга херек болуп турар. Оларны белеткээринге профтехучилищелериң ролю улуг. Беш чылдың арткан чылдарында училищелер 8 муң ажыг механизаторларны, тудугжуларны болгаш өске-даа ажылдакчыларны белеткеп болур. Ынчалзажок ону хандырары чугула. Училищелерге аныяктарны хүлээп алырын, оларны чыл бүрүде долузу-биле четчелээри, сургуулдарны бедик деңнелге өөредири болгаш кижизидери — ажылчын кадрларны белеткээрин болгаш өске-даа айтырыгларны профтехөөредилге эргеледи, партия организациялары болгаш училищелер башкыларының коллективи шыңарлыг шиитпирлээр ужурлуг. Училищелерге кадрлар белеткээринче, оларның доозукчуларын күш-ажылчы коллективтерге быжыглаарынче, оларның өөредилгезинге мергежил талазы-биле өзүлдезинге эргежок чугула байдалдарны тургузарынче Советтер болгаш ажыл-агый органнары улуг кичээнгей салыры чугула.

Массалыг мергежилдиң ажылчыннарының чедишпейн турары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң айтырыгларынче, ол ышкаш кадрларның ажылдан хөйүбиле үнер-кирерин узуткаар талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыры партия-советтер болгаш ажыл-агый органнарындан негеп турар.

Дээди болгаш тускай эртемниг кадрларны белеткээр болгаш турумчуларының айтырыгларын шиитпирлеп турары ам-даа четпес. Бо талазы-биле улуг ажылды чоорудар сорулга туруп турар. Бүгү партия, совет, ажыл-агый органнары массалыг мергежилдиң кадрларын белеткээриниң айтырыгларынча кирер херек. Нинти билиг школаларында өөренникчилериниң өөредилгезиниң шыпарын, өөредилге черлериндe кадрларның белеткелиниң деңнелин бедидери чугула. Улус ажыл-агыйының адырларына кадрларны турумчулары доктаамал сагын садыр түүл болур ужурлуг. Кадрлар белеткелиң планнаарын шыңгызы-биле эвилидер херек. Анаа Күрпланның, күш-ажыл талазы-биле эргеледдиң, министерстволарның болгаш ведомстволарның ролүн бедидери чугула.

Ажылчы чоннарның ортузунга политиктиг, идеологтуг болгаш организакчы ажылды күштелдирер

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседири партия, советтер, ажыл-агый органнарындан, хөй-иштиг организацияларындан массаның ортузунга политиктиг, организакчы, идеологтуг ажылды күштелдиреринге негеп турар. Ылаңгыя «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл ойнуң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырбышаан, ол ажылды чорудары эргежок чугула. Бүгү организакчы болгаш кижизидикчи ажылды ажылчы чоннарның коммунистиг медерелин, политиктиг болгаш күш-ажылчы идешкейин хевирлээринче угландырар.

Чамдык партия организациялары, Советтер, ажыл-агый органнары, профэвилелдер болгаш комсомол организациялары кижилер-биле четпес ажылдан, хөй-иштиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыгларын анализтевейн, ажыл шагы үзер, арагалаар чоруктарга болгаш чопуң чамдык кеззэниң талазындан өске-даа хажыдышкынларны кыла бээриниң фактыларын ам-даа кошкак көрүп турарын фактылар бадыткан турар. СЭКП обкомунуң II пленумунуң социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаар, эрге-хоойлу үрээшкинин узуткаар талазы-биле шиитпирлерин күүседир дээш улам күженнишкиниг ажылдаар херек.

Бүгү организакчы болгаш кижизидилге ажылының төвүн ажылчы чоннар коллективтеринче мөөнүзэр ужурлуг. Күрүне планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң салым-чолун ышда шиитпирлеп турар болгай. Массаның күш-ажылчы болгаш политиктиг идешкейи чогум-на аңаа хевирлеттинер. Ажылчы чоннарны кижизидериниң культура-албан черлериниң, чогаадыкчы эвилелдериниң, «Билиг» ниитилелиниң ажылын идешкейжидери, солуннарының, радио, телевидениениң болгаш өске-даа идеология организацияларының ролүн бедидер. Идей-политиктиг болгаш организаторжу ажылда ужур барымдаалаар, хоозун шуугаашкын кылыр чоруктарны чайлаткаш, идеология ажылының бүгү хевирлериниң ажылының арга-методтарын сайзырангайжыдын турган, массаполитиктиг болгаш организаторжу ажылды областың партия организациязының мурнунда туруп турар сорулгаларны күүседиринче угландырар херек.

СЭКП ТК-ның «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чылының дугайында» болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында доктаалдарын удуртулга болдурбушаан, чарышты улам калбартырынче, дээштиг болдурарынче кичээнгейни салып, ажылчы чоннарның бүгү коллективтерин аңаа хаара тудар херек. Улуг Октябрьның алдарлыг юбилейинге тураскаатканы чарыштың эгелекчилериниң, мурнакчы коллективтериниң дуржулгазын нептередири чугула. Чарыштың тиилекчилерин тодарадып, оларны шаннап-мактаары-биле чергелештир, бедиткен хүлээлге алырынга ынак, ындыг болзажок оон күүселдезин уттуптар, улус мурнунга шуугаарынга ынактарның ажылынга шыңгыы шүүгүмчүлүүн кылыр херек. Чарышка партияның идин үндүргени «Улам күженнишкиниг ажылдаар, ажыктыг чорукту бедидер, шынарны эвилидер!» деп кыйгырыын партия, совет, ажыл-агый органнары, профэвилел, комсомол организациялары, күш-ажылчы коллектив бүрүзү күүседир ужурлуг.

Социалистиг чарышты организастаарынга, кижилер-биле ажылды күштелдиреринге министерстволарның, ведомстволарның эргелел аппараттарының ролүн бедидер херек. Олар бүдүрүлгени эргелеп башкарарының, коллективтериниң социал-экономиктиг хөгжүлдезинин, ажылчы чоннарның кижизидилгезиниң айтырыгларын комплекстиг шиитпирлээр хүлээлгелиг.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалының чедишкиниг боттанышкыны областың партия организациязындан тодаргай болгаш каш дакпыр күженнишкиниг ажылдаарын негеп турар. СЭКП хооркому, райкомнары болгаш парткомнар ажыл-агый, культура турумчуушкунуң болгаш ажылчы чоннарның кижизидилгезинин айтырыгларынча чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлеп, ленинчи стиль-методту ажылга удуртулга болдурар хүлээлгелиг.

Партияның хоорай болгаш район организациялары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш Тыва хобальт комбинаттың парткомнары партия эге организациялары-ның, чер-черде совет болгаш ажыл-агый органнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, улусчу контроль комитеттериниң болгаш өске-даа хөй-иштиг организацияларының ажылына контрольду күштелдирип, хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүселдезин организастаар база оларның күүселдезинге хынаалаары сайзырангайжыдар, кадрларны шилип алыр, кижизидер ажылды эвилидер, даандырган ажыл-херектиң күүселдези дээш харысалганы бедидер талазы-биле дээштиг хемчеглерни ажыр ужурлуг.

Эштер! СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин комплекстиг хөгжүдер дугайында» хүлээп алган доктаалы республиканың коммунистериниң болгаш бүгү ажылчы чоннарының амыдыралынга улуг болуушкун болган. Аныяк Тыва республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринче каңчаар-даа аажок улуг кичээнгейни салып турары дээш бистиң партиябыстың ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка, СЭКП ТК-ның Чигине секретары эш Леонид Ильич Брежневке чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни илередирин база партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин болгаш бо доктаалда салдынган сорулгаларны чедишкиниг күүселдир дээш областың партия организациязы СЭКП Төп Комитединиң удуртулгалының адаа-биле бүгү түүлдерни кылыр дээрзин бүүредирин база катап чөпшээреп көрүкер, эштер!

Телевидение

ФЕВРАЛЬ 19-ТА

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—**«АБВГД-лээр».**
11.00—**«Ада-иелер, силерге».**
11.30—**«Эртенги почта».** Музыкалыг программа.
12.00—**«Эки бараанларны хөйнү».**
12.30—**«Москвачы».** Телеклуб.
13.45—**«Литературлуг номчулгалар».** Н. Гарин-Михайловский — **«Тёманың чаш назыны».** Чогаалчының төрүттүнген хүнүнден бээр 125 чыл болганынга.
15.00—**«Челээш».** Улусчу чогаадылганың телепрограммаларының делегейниң пиири фестивалы. **Монголия.**
15.30—**«Чыыды командага кандидат».** Спортчу гимнастикага делегей чергелиг спорт мастери А. Дитятин дугайында документалдыг телефильм.
15.50—16.00—Чапсар.
16.00—**«Тоол аалдан келди». «Алдын кас».** Уран-чечен фильм (ГДР). РСФСР-ниң улустуң артизи В. Леонтьеваның эге сөзү-биле.
17.20—Арфалар квартедиң ойнаар.
17.40—**«Даарта кырган-аваның төрүттүнген хүнү».** Мультфильм.
18.00—Хоккейге Европа чемпионнарының кубогу. **«Крылья Советов»—«Дукла»** (ЧССР). В. И. Ленин аттыг Төп стадионунуң Спорт ордузунда дамчыдылга. Чапсарларда — **«Спортлото»** тиражы, медээлер.
20.15—**«Бар-даа болза, бүзүренчиг эвес».**
21.15—**«Төп телевидениениң экранынга бир-ле дугаар». «Камонуң соолгу маадырлыг херээ».** Уран-чечен фильм.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—**«Ус».** Информастыг программа.
23.30—**«Ыр-шоорлуг бастырар».** Аныяк күүседикчилериниң бүгү-эвилел телеконкурзу.
01.00—01.30— Моточарышка хууда бирги чер дээш делегей маргылдаазы. Чартык финал. Төп **«Динамо»** стадиондан дамчыдылга.

АГААР

Бөгүн республикага көкүн турар булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Хаттың дүргени секундада 3—7 метр, мурнуу-барыын районнарга 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы 11—16 градус соор.

Кызылга көкүн турар булуттаар, быскан хар чаар. Хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 13—15 градус соок болур.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 19-ТА

НАҢЫРАЛ»: **«Күстүн дуваннаанның айы»** 9.00, 10.50, 12.40, 14.30, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бодандыг бе, байыр чедирип тур мен» 9.40, 11.20, 15.20, 17.00, **«Дуймазы оол»** 13.00, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Золушкага үш тоорук» 15.00, **«Флорентийскаяда чаа түүл»** 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыыды 15.00, **«Петр хаан аравын канчап кадайландырган дугайында тоол»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, улетпүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистериниң 2-20-60 корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, секретариат тың 2-23-35, солун келбейн баргавда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 16332. ЧАГЫГ № 115.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Бом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00443.